

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XVI. évfolyam

Főszerkesztő
CSANDA GÁBOR

Főmunkatárs
FAZEKAS JÓZSEF

A szerkesztőbizottság elnöke
ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán, Csanda Gábor, Fazekas József, Fedinec Csilla, Gyurgyík László,
Hunčík Péter, Lampl Zsuzsanna, Lanstyák István, Liszka József,
Mészáros András, Simon Attila, Szarka László, Tóth Károly, Végh László

Tartalom

Tanulmányok

LISZKA JÓZSEF

Hol ringtak a bölcsők? Kérdések és válasz kíséreltek a Kőműves
Kelemenné balladájával kapcsolatban 3

KERÉNYI ÉVA

Gömöri fürdőélet a 19. században I. 33

LANSTYÁK ISTVÁN

A fordítási egyenértékűség néhány válfajáról. Szempontok a magyar
Újszövetség-fordítások és revíziók vizsgálatához 61

CSERNICSKÓ ISTVÁN

Ukrajna nyelvi helyzete egy amerikai film szinkronja tükrében 93

HUSZÁR ÁGNES–KEGYES ERIKA

Nyelvtani nem, női foglalkozásnevek és gender 105

BILÁSZ BOGLÁRKA–LUCIA SATINSKÁ

„A kétnyelvűség jegyében”. Nyelvmenedzselés szlovák–magyar
Facebook-oldalokon 121

BAJCSI ILDIKÓ

Női szerepek kisebbségi helyzetben. Magyar női sorsok a két
világháború közötti Csehszlovákiában 131

BOLEMANT LILLA

Női szempontok a (cseh)szlovákiai magyar irodalom és újságírás
történetében (1919–1938) 157

Közlemények

PÜSPÖKI NAGY PÉTER

Lehetőségek és választások 169

Könyvek

Cs. Nagy Lajos: Medvesalja magyar nyelvjárás atlasza
(Koncsol László) 187

Csernicskó István: Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika
a mai Kárpátalja területén (1867–2010)
(Gazdag Vilmos) 188

Csernicskó István: Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika
a mai Kárpátalja területén (1867–2010)
(Bátyi Szilvia) 192

Tamáská Máté: Kassa-vidék településképei. Tamáska Máté: Falvak
az uradalmak helyén. A megszűnt nagybirtok telepes községeinek
építészete 1945 után
(Vajda Barnabás) 195

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky
– program Kultúra národnostných menšín 2014

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Tóth Károly igazgató • Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography s.r.o., Érsekújvár • Nyomta: Kanovits média s.r.o., Dunaszerdahely • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • 2014. március • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk> • Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ • Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography s.r.o., Nové Zámky • Tlač: Kanovits média s.r.o., Dunajská Streda • S finančným príspevkom ÚV SR • Náklad: 600 • Cena: 3 € • marec 2014 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk>

Ukrajna nyelvi helyzete egy amerikai film szinkronja tükrében

 ISTVÁN CSERNICSKÓ

The Language Situation of Ukraine in the light of a dubbed U.S. film

81` 246.2(477)

81` 27/28(477)

811.161.2

811.161.1

 Keywords: Language situation. Ukrainian–Russian Bilingualism. Surzhyk.

1. Egy filmélmény szociolingvisztikai aspektusai

Úgy alakult, hogy nemrégiben az egyik kijevei utam során moziba mentem. Maga a film nem volt túl nagy élmény (szokványos amerikai akciófilm, fordulatos cselekménnyel, gonosz orosz milliárdossal, végül hősiesen győzedelmeskedő CIA-ügynökkel),¹ ám a szinkronban ott tükröződött a mai Ukrajna nyelvi helyzete.

A szinkronizált filmben az eredetiben angol nyelvű párbeszédet ukrán nyelven hallhatták a nézők. Ám mivel a történet jelentős része Oroszországban játszódik, az orosz személyeket alakító színészek (az eredetiben nyilvánvalóan szintén angolul elhangzó) szövegeit az ukrán mozilátogatók oroszra szinkronizálva élvezhették. A forgalmazó nyilván azzal is hitelesebbé szeretne tenni a filmet, hogy jelezte: az oroszok egymás között oroszul beszélnek. Amikor az orosz üzletembert alakító szereplő amerikai partnerével angolul társalgott, a szinkron nyelvet váltott: ukránul szólalt meg a vásznon. A szinkronrendező azzal jelezte, hogy ez a társalgás nem oroszul, hanem angolul hangzik el, hogy egy orosz szerepét játszó színészt ezekben a jelenetekben ukránul (értsd: angolul) beszéltette. Kifejezetten érdekesen oldotta meg az ukrán szinkronrendezője annak érzékeltetését, hogy az oroszok egy része nem jól beszél angolul. A magyar mozikban hasonló esetekben erős akcentust imitál a magyar szinkronszínész. Itt azonban az orosz banditát alakító színész (aki orosz társaival oroszul érintkezett), ha szerepe szerint angolul kellett társalognia, szurzsikban beszélt. Az a szereplő viszont, aki orosz létére jól beszélt angolul, „angolul” kommunikálva a legtisztább ukránsággal beszélgetett amerikai partnerével.

Az ilyen nyelvi finomságokat egy amerikai mozifilm szinkronjában csak az ukrainai nyelvi helyzetet ismerők élvezhetik igazán.

1 A *Jack Ryan: Shadow Recruit* c. amerikai filmet Magyarországon *Jack Ryan: Árnyékügynök* címmel forgalmazzák, az ukrainai mozikban *Джек Райан: Теорія Хаосу*-ként fut.

2. Ukrajna nyelvi helyzetéről

Az 1991-ben függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaság nyelvi helyzetét meghatározó egyik legfontosabb tényező az ország lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi összetétele. Ukrajnában sokkal nagyobb az ukrán nemzetiségűek aránya, mint azoké, akik az ukránt vallják anyanyelvüknek, illetve: jóval nagyobb az orosz anyanyelvként beszélők száma és aránya, mint az orosz nemzetiségűeké (1. táblázat).

1. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv és nemzetiség szerint a 2001-es census adatai alapján

Nemzetiség és anyanyelv	Fő	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31 970 728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328 152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278 588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32 577 468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7 993 832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5 544 729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735 109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14 273 670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1 129 397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260 367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1 389 764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48 240 902	100

Az ukrán kisebbségi egyik fontos jellemzőjét foglaltuk össze a 2. táblázatban. Nemzetiségi alapon az ország polgárainak 22,18%-a tartozik a nemzeti kisebbségekhez. Anyanyelv alapján a lakosság 32,47%-a a nyelvi kisebbségek valamelyikéhez tartozik. Ám nemzetiségi szempontból az összes kisebbségi állampolgár 77,89%-a orosz nemzetiségű. Anyanyelv alapján még magasabb az oroszok aránya a kisebbségek körében: 91,13%. Ukrajnában tehát a kisebbségi, illetve a nyelvi kérdés csaknem egyetlen jelent az orosz közösség és nyelv ügyével, az orosz mellett a többi etnikai vagy nyelvi csoport súlya elenyésző. Épp ezért az ukrán nyelvi helyzetet elemzők egy része úgy vélekedik, hogy a különböző nemzetiségű, de orosz ajkú állampolgárok valójában akár többségként is kezelhetők (az ország egyes régióiban), és az ukrán nemzetpolitika ukránosító törekvései éppen e csoport, és nem általában a nemzeti vagy nyelvi kisebbségek ellenében formálódnak (lásd pl. Arel 1995b, 157–158. p., 1995c, 85. p.).

2. táblázat. Ukrajna kisebbségi (nem ukrán nemzetiségű) polgárai nemzetiség és anyanyelv alapján a 2001-es népszámlálás adatai alapján

Kisebbségi	Fő (%)	Ebből	Fő	Az összlakosság %-ában	A kisebbségek %-ában
Nemzetiség szerint	10 699 209 (22,18%)	orosz	8 334 141	17,28	77,89
		egyéb	2 365 068	4,90	22,11
Anyanyelv szerint	15 663 434 (32,47%)	orosz	14 273 670	29,59	91,13
		egyéb	1 389 764	2,88	8,87

Az Ukrajna nyelvi helyzetét elemzők előszeretettel különböztetnek meg eltérő nyelvi irányzatú csoportokat az ország lakosságán belül. Szakértők szerint (pl. Arel 1995a, 1995b, 1995c, 101. p., Rjabcsuk 2003, 58. p.) két nagy nyelvi csoporttal számolhatunk: az ukrán és az orosz nyelvűek táborával. Ezzel szemben mások (pl. Arel–Khmelko 1996, Gritsenko ed. 2001, Khmelko 2004, Khmelko–Wilson 1998, Wilson 1998, 119. p., Ulasiuk 2012, 32. p.) úgy vélik, Ukrajna lakossága három nagy nyelvi-etnikai csoportra oszlik: a) ukránul beszélő ukránok (az ország lakosságának 40–45%-a); b) oroszul beszélő ukránok (a lakosság 30–34%-a); c) oroszul beszélő oroszok (kb. 20%). Hasonlóan vélekedik Shumljanskyi (2010) is, aki azonban négyfelé tagolja az ukrain nyelvi csoportokat. Szerinte az alábbi csoportok különíthetők el: a) a maximalista ukrainofilek; b) a pragmatikus ukrainofilek; c) a felsőbbrendű ruszofilek; d) egyenlőségi ruszofilek. Mindegyik elemző megállapítja, hogy a különböző nyelvi csoportok eltérő nyelvi orientációval és nyelvi, nyelvpolitikai célokkal, elképzelésekkel rendelkeznek.

Az ország nyelvi helyzetét azonban nemcsak az orosz nemzetiségűek és anyanyelvűek magas száma és aránya bonyolítja, hanem az is, hogy az orosz Ukrajna függetlenné válásáig egyértelműen domináns nyelv volt a közélet valamennyi területén, s ezt a pozícióját az ország számos régiójában (főként a déli és keleti területeken, de számos tekintetben a fővárosban, Kijevben is, lásd pl. Zalizniak–Maszenko 2001, Taranenko 2007, Szokolova 2012) voltaképpen máig őrzi, annak ellenére, hogy jogilag Ukrajna egyetlen államnyelve az ukrán. Az ország lakosságának jelentős része az orosz nyelvet használja a mindennapokban, közel 30%-ának pedig anyanyelve is az orosz (Besters-Dilger szerk. 2008, 2009, Majboroda és mtsai szerk. 2008, Maszenko 2010, Vorona–Sulha szerk. 2007). Az egyes közigazgatási egységeken belül is jelentősen eltér egymástól az ukránok és oroszok egymáshoz viszonyított aránya (Cserniczkó 2013, 245. p.), illetve az egyes nyelvek megjelenése a beszélők mindennapjaiban (Arel 1995b, 1995c, 92–94. p.).

Maszenko (2010) elemzése alapján egyértelmű, hogy Ukrajna nyelvi helyzetének jellemző vonása a tömeges és aszimmetrikus ukrán–orosz kétnyelvűség. A szovjet időszakban szinte mindenki megtanult valamilyen szinten oroszul, az oroszoknak viszont nem volt szükségük más nyelvek elsajátítására. A fentiek alapján nem csodálkozhatunk azon, írja Strikha (2001), ha az országban az orosz nyelv és kultúra Ukrajna függetlenné válását követően is széles körben elterjedt. Taranenko (2003) és Nahorna (2005, 237. p.) úgy vélik, a Szovjetuniótól örökölt ukrain nyelvi helyzet a (fishmani) diglosszia fogalmával jellemezhető (lásd Fishman 1971), ahol az E(melkedett) funkciókban az orosz, a K(özönséges) szituációkban az ukrán nyelv volt használatos. Az ukrán–orosz kétnyelvűség, a szoros ukrán–orosz társadalmi és nyelvi kapcsolatok következményeként jött létre egy kontaktusváltozat, az úgynevezett szurzsik.

Az ukrán értelmező szótárak szerint a szurzsik [суржик] szó első jelentése: rozs és búza, vagy rozs és árpa, esetleg árpa és zab keveréke (Maszenko 2010, 68. p., 2011, 4–6. p.). A jelenség nagyon hasonló a belarusz–orosz nyelvi keveredés következtében létrejött, traszjanka néven emlegetett változathoz (Maszenko 2010, 69. p., 2011, 6–7. p.). Az ukrán nyelvészek elemzése szerint a szurzsik alapját az ukrán nyelv grammatikai rendszere alkotja, ám számos orosz szó, kifejezés, nyelvtani szerkezet, gyakran oroszos kiejtés, hangsúly jellemzi (lásd Vahtyin és mtsai 2003, del Gaudio–Tarasenko 2008, 2009, Lenec 2000, Bilaniuk 1997, 2003, 2004, 2005, Maszenko 2010,

68–83. p., 2011). Többben mégis mindenféle rendszer nélküli keveréknek tekintik (pl. Radevics-Vinnickij–Ivanisin 2012, 93. p.). A változat presztízse alacsony, az ukrán nyelvűvelők, egyetemi katedrával rendelkező vezető nyelvészek és más értelmiségiek kedvelt célpontja. Használóival rendszerint alacsony iskolázottságot, műveletlenséget, bizonytalan identitást társítanak (Antoskina és mtsai 2007, 273. p., Bernsand 2001, 2006, Bilaniuk 1997, 2004, Bilaniuk–Melnyk 2008, Lenec 2000, Maszenko 1999, 2002, 2011, Macjuk 2009, 140–141. p.). A szurzsikkal számos elemző (pl. Rjabcsuk 2000, 2003, Maszenko 2007) úgynevezett kreol identitást társít. Mások két Ukrajnáról beszélnek: szerintük az ország egyik fele mentalitásában és nyelvében ukrán, a másik pedig „kreol” nyelvű és identitású, azaz akarata ellenére erőszakosan eloroszosított, akiket „vissza kell téríteni” az ukrán nyelv és nemzet kebelére (Arel 1995b, 1995c, Jevtuh 2009, 317. p., Portnov 2009, 40–41. p.). E tábor hívei közül többen etno-lingvisztikai alapon sorolják erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát (Rjabcsuk 2002, Maszenko 2007, 57. p.; erről lásd Kulyk 2000, Zsurzszenko 2005). Az ukrán nemzeti-ségű, de orosz ajkú ukrán állampolgárokat sokan janicsárnak, hitszegőnek, árulónak, sőt korcsnak, fattyúnak, lumpennek minősítik (erről lásd pl. Arel 1995c, 100. p., Kulyk 2001, 211. p., Taranenko 2007, 128. p.). Többen kérdőjelezik meg az orosz és a szurzsik beszélőinek erkölcsét, jogkövető magatartását is (lásd pl. Radevics-Vinnickij–Ivanisin 2012, 93. p.).

A Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet 2003-ban egy országos kutatás keretében feltárta, hogy Ukrajna különböző régióban más-más nyelv használata dominál a mindennapokban. Nyugat-Ukrajnában és az ország középső részén egyértelműen az ukrán a leggyakrabban használt nyelv. Északkeleten kissé az orosz felé billen a mérleg nyelve, és sokan használják a szurzsikot. Kelet- és Dél-Ukrajnában azonban az ukrán nyelv használati aránya nagyon alacsony, az orosz messze a leggyakrabban használatos nyelv. A 3. táblázat ennek a szociológiai kutatásnak az adatai alapján vázolja fel az ukrán–orosz kétnyelvűség mértékét, az ukrán és az orosz nyelv funkcionális megterheltségét. Az adatok alapján egyértelmű, hogy Ukrajnában mind az orosz, mind az ukrán nyelv használati köre széles körű, a társadalom jelentős része mindkét nyelvet használja (lásd még Arel 1995b, 1995c, Aza 2007, 2009, Alekszejev 2008, Medvegyev 2007, Taranenko 2007, Sulha 2008, Visnyak 2007, 2008 stb.).²

2 A 2011-es helyzetre lásd a *Становище української мови в Україні в 2011 році (аналітичний огляд)* [Az ukrán nyelv helyzete Ukrajnában a 2011-es évben (analitikus áttekintés)] című jelentést: <http://slovoua.com/stan-ukrajinskoji-movy-v-2011-roci-analitychnyj-oglyad> (2014.01.24.).

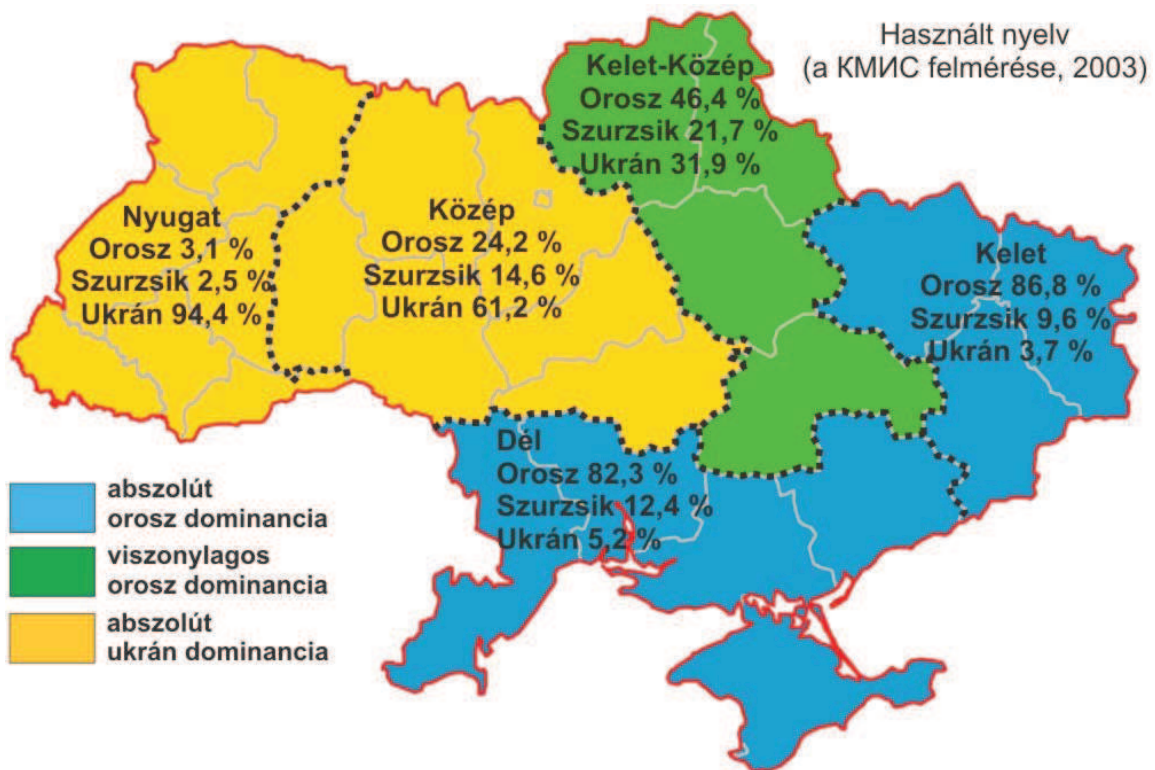
3. táblázat. A családi nyelvhasználat, a gondolkodás nyelve, valamint a boltokban/közterületeken és a kollégákkal való érintkezés nyelve (%-ban)

	Nyelvhasználat a családban	A hétköznapi gondolkodás nyelve	Az utcai, bolti és közterületi nyelvhasználat	A kollégákkal való beszélgetés és a munkahelyi nyelvhasználat
Kizárólag ukránul	28,8	29,3	24,1	22,3
Főként ukránul, de ritkán oroszul is	8,7	8,6	11,7	12,1
Kevert nyelven, melyben mind ukrán, mind orosz szavak használatosak	19,7	15,7	17,8	17,1
Főként oroszul, de ritkán ukránul is	14,3	10,7	15,6	17,1
Kizárólag oroszul	28,0	35,0	30,7	30,2
Egyéb nyelven	0,5	0,7	0,1	0,5

Összeállítva Visnyak (2008) alapján.

Az ország nyelvi, nyelvhasználati szempontból gyakorlatilag két nagy részre szakadt (Taranenko 2007, 131–133. p.). Nyugaton egyértelműen az ukrán nyelv használata dominál, de ahogy kelet felé haladunk, egyre nagyobb az oroszul beszélők aránya; a középső régiók lakosságának jelentős része a szurzsikot használja a legtöbb szituációban (1. térkép).

1. térkép. A leggyakrabban használt nyelv Ukrajnában a Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet 2003-as kutatása szerint³

3 Forrás: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:RussianUseRu.PNG> (2014.01.24.).

A nyelvi preferenciák közötti regionális különbségek az államhatalmi szervekkel való érintkezésben is jelen vannak (4. táblázat).

4. táblázat. Milyen nyelven érintkeznek az államhatalmi szervek és önkormányzatok helyi munkatársai a lakossággal az adatközlő lakóhelyén, %-ban

	Régiók szerint				Ukrajna összesen
	Nyugat	Közép-Ukrajna és Északkelet	Dél és Délkelet Ukrajna	Donbász és Krím	
Kizárólag ukránul	79,3	42,0	14,8	0,8	33,0
Ukránul vagy oroszul, az állampolgár kérése szerint	4,9	17,6	27,5	14,7	14,7
Ukránul vagy oroszul, a hivatalnok választása szerint	10,3	27,6	26,1	13,9	21,0
Kizárólag oroszul	0,9	2,1	22,3	57,4	19,0
Nem nyilatkoztak	4,6	10,7	9,3	13,1	9,6

Forrás: Visnyak (2008, 153. p.).

A nyelvi megosztottsággal párhuzamosan politikai szempontból is gyakorlatilag kettészakadt az ország (Arel–Khmelko 1996, Khmelko–Wilson 1998, Kulyk 2008, Khmelko 2004, Taranenko 2007, 131–133. p., Melnyik–Cserniczkó 2010, Cserniczkó 2006, 2013, 252–253. p.). Az összetett és kiélezett nyelvi helyzetben két, közel azonos támogatottságot élvező nagy politikai tábor feszül egymásnak, gyökeresen ellentétes nyelvpolitikai elképzelésekkel (Cserniczkó 2013, 331–346. p.).⁴

A szurzsik elterjedtségének mértékére nem csupán a fent idézett kutatások adataiból következtethetünk. Egy nemzetközi kutatócsoport által 2015 fős reprezentatív mintán végzett vizsgálat megkérdezettjeinek 9,7%-a válaszolta azt, hogy azon a településen, ahol él, a lakosság többsége alapvetően a szurzsikot használja a mindennapokban, 3,1% pedig úgy véli, maga is ezen a nyelvváltozaton nyilatkozik meg a hétköznapokban (Besters-Dilger szerk. 2008, 2009, del Gaudio–Taraszenko 2008, 2009). Radcsuk (2002a, 2002b) úgy látja, hogy ezt a köztes nyelvváltozatot több millió ukrán állampolgár használja. Sokan a szurzsikot sajátították el otthon vernakuláris alapnyelvként, és ezt használják a mindennapokban (Maszenko 2010, 80–81. p., 2011, 6. p.).

Maszenko (1999, 2007, 2010, 69–70. p., 2011) pidzsinként értékeli a szurzsikot. Úgy véli, hogy a szurzsik a pidzsinekhez hasonlóan az egykori gyarmatosító nyelv (az orosz) szókészletén alapul az ukrán fonetika, morfológia és szintaxis egyszerűsített normáinak megőrzése mellett (Maszenko 1999, 29. p., 2010, 69–70. p., 2011, 7–11. p.). Az, hogy a szovjet nyelvtudomány nem vett tudomást a szurzsik létezéséről, Maszenko (2010, 71. p.) szerint igazolja a gyarmatosító szándékot. Strikha (1997) is pidzsinként értékeli a szurzsikot. Goodman (1999, 30–31. p.) azonban kódkeverésként jellemzi a jelenséget. Bilaniuk (2004) árnyaltabban közelít a kérdéshez. Felhívja a figyelmet arra,

4 A politikai szembenállás egyik látványos következménye volt a narancsos forradalom 2004-ben, illetve a Kijev belvárosában 2013. november vége óta tartó, és 2014. január 24-ére már véres konfliktussá fajult tüntetéssorozat.

hogyan ez a változat önmagában is rétegzett, s ennek megfelelően a szurzsik nyelv/nyelv-változat tipológiáját is kidolgozta. Történelmi, társadalmi és ideológiai tényezők alapján elkülönítette: a) az urbanizált földműves, b) a vidéki nyelvjárási, c) a szovjet-ukrán, d) a városi kétnyelvű és e) a függetlenség utáni szurzsikot (Bilaniuk 2004). Az, hogy kevert nyelvnek (mixed language; lásd pl. Cseresnyési 2004, 202–206. p.) tekintésük, nem jellemző az ukrán nyelvészetben. Az *Ethnologue: Languages of the World* honlapja sem tartja számon a kevert nyelvek között a szurzsikot (<http://www.ethnologue.com/subgroups/mixed-language>).

Bár a szurzsik (és változatai) alapos nyelvészeti leírása még várat magára, maga a léte jól példázta a szoros ukrán–oroszi nyelvi kapcsolatok történetiségét, intenzitását és kiterjedését.

A szurzsikkal mint az ukrán állampolgárok tömege által használt nyelvvaltozattal számoló modell szerint Ukrajnában nem két nagy nyelvi csoporttal kell számolnunk, mint ahogyan az a 2001. évi census alapján látszik (ukrán és orosz nyelvűek), hanem hárommal. Elemzők szerint az államnyelvi státusú ukrán, a néhány elemző által a posztkoloniális örökség nyelveként aposztrofált orosz (lásd pl. Maszenko 2004, 2010, Sevcsuk–Tracs 2009) és a két nyelv szoros kontaktusa következményeként kialakult szurzsik szolgálja ki az ukrainai beszélőket (lásd pl. Berezovenko 2002). Vannak azonban olyan vélemények is, melyek szerint az ukrán–oroszi nyelvi hibridként jellemzett, az ukrán lakosság asszimilációja következményeként kialakult szurzsik az ukrán függetlenség körülményei között hamarosan eltűnik, hiszen az ukrán államnyelvi státusba kerülése gyökeresen megváltoztatta az ukrán–oroszi nyelvi kapcsolatok intenzitását és jellegét (lásd pl. Maszenko 2011, 122–126. p.). Az ukrán nyelvészet – és a nemzeti retorikát a középpontba helyező politikai elit – egyik központi és kiemelt feladatának tekinti ugyanis a szovjet korszakban deformált nyelvi helyzet megváltoztatását, az ukrán nyelv egyértelmű dominanciájának kialakítását az egész társadalomban (Arel 1995b). A politikai és társadalmi elit egy része – a „deformált” nyelvi helyzet miatt (lásd Maszenko 2007, 7. p.) – nem a kisebbségi nyelvek védelmét, hanem az ukránnak mint államnyelvnek a minél erőteljesebb és szélesebb körben való elterjesztését tekinti elsőrendű állami nyelvpolitikai feladatnak (Macjuk 2009, 178. p., Bowring 2012),⁵ első sorban az orosz nyelvvel szemben (Arel 1995b, 1995c). A politikai elitnek ez a része és az ukránosítás mellett álló nyelvészek meggyőződése, hogy akik az intézményesített kétnyelvűséget támogatják, azok valójában a nemzeti egység ellenében védelmezik saját (oroszi) egynyelvűségüket (Taranenko 2007, 132. p.). „Állítható, hogy az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamennyi szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – írta például a narancsosok egykori államelnöke, Viktor Juscsenko (2010) a *Deny* [A nap] című vezető napilapban *Akié a nyelv – azé a hatalom* című cikkében. „Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése

5 Lásd például az *Állami nyelvpolitika koncepciója Ukrajnában* című 2006-os tervezetet: Концепція державної мовної політики в Україні. Київ, Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006. <http://www.gerhardt.com.ua/lofiversion/index.php/lofiversion/t380590.html> (2014.01.24.).

Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konszolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – véli a politikus, aki szerint „a kétnyelvűség az eurázsiaiság tipikus megnyilvánulása”. A 2010-es elnökválasztáson Viktor Janukovics ellenében megbukott Juscsenko meggyőződése, hogy „csak egységes nyelvi és kulturális teret alkotva szerez a nemzet immunitást az ellenséges külső hatásokkal szemben” (Juscsenko 2010).

3. Összefoglalás

A fentiek tükrében talán nem meglepő, hogy a Kijev belvárosában – a „Majdan”-on (azaz a Függetlenség téren) folyó tüntetésektől alig 200 méternyire – található filmszínház több tucat főt számláló közönsége számára a lehető legtermészetesebb volt, hogy egy amerikai film szinkronjában egyszerre van jelen az ukrán és az orosz nyelv, és megjelenik a kettő közötti változat, a szurzsik is. Mindenki értett mindent, nem kellett fordítani, feliratozni semmit.⁶ Egyetlen olyan néző sem akadt, aki furcsának vagy meglepőnek tartotta volna azt, hogy a szinkronrendező úgy használta a nyelveket, hogy az ukrán az eredeti film angol nyelvű párbeszédeinek nyelvét jelölte, az orosz az amerikai verzióban angolul elhangzó, de orosz szereplők egymás közötti társalgásának orosz beszédét tükrözte, míg a „rontott ukránként”, „kevert nyelv(változat)ként” számon tartott szurzsik kiválóan alkalmas volt arra, hogy a (nemcsak ukránul, hanem) angolul (is) rosszul beszélő orosz gazemberek nyelvhasználatát és jellemét ábrázolja.

Larisa Nahorna meggyőződése szerint az ukrainai nyelvi helyzet érdemi rendezéséhez csak akkor lehet hozzáfogni, ha majd az ukrán nyelv teljes mértékben betölti államnyelvi szerepét az egész ország területén (Nahorna 2005, 269., 272–273. p.). Az ismert ukrainai politológus úgy véli: akkor lehet majd a kisebbségek, köztük az oroszok nyelvi jogaival érdemben foglalkozni Ukrajnában, ha az ukrán nemzet – a nyugat-európai nemzetek többségéhez hasonlóan – már létrehozta saját, identitásában és nyelvben valóban ukrán nemzetállamát. Ha ez bekövetkezik, valószínűleg az amerikai filmek szinkronrendezőinek is nehezebb dolga lesz, ha a nyelvek, nyelvváltozatok változtatásával kívánnak rejtett üzenetet közvetíteni.

6 Érdemes megjegyezni, hogy a szinkron fent ismertetett megoldása két évvel korábban még törvénytelen lett volna Ukrajnában. A filmművészetről szóló 1998-as törvény 14. cikkének 2. pontja ugyanis úgy rendelkezett, hogy „a külföldi filmek forgalmazása előtt kötelező azokat államnyelvi szinkronnal vagy feliratokkal ellátni”. Ukrajna Alkotmánybíróságának 2007. december 20-án kelt № 13-пн/2007. számú állásfoglalása szintén arra kötelezte a filmforgalmazókat, hogy ukrán nyelvű szinkronnal vagy felirattal lássanak el minden olyan filmművészeti alkotást, amely nem ukrán nyelvű. A 2012-ben botrányos körülmények között (erről lásd Fedinec–Cserniczkó 2012, Moser 2012) elfogadott *Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól* című jogszabály 23. cikkelyének 4. pontja azonban kimondja: „A filmszínházakban való vetítés, nyilvános kereskedelmi forgalomba hozás, illetve házi vetítés céljából külföldi filmekről másolatok, a terjesztők és bérbeadók megrendelése szerint, eredeti nyelven vagy államnyelven, regionális vagy kisebbségi nyelveken, hangaláfestéssel vagy szinkronnal, esetleg feliratozva, a fogyasztók nyelvi szükségleteit figyelembe véve készülnek.” Az új nyelvtörvény alapján módosította a parlament A filmművészetről szóló törvény 6. cikkét és a 14. cikk 2. részét, lehetővé téve ezzel, hogy a szinkronrendező élhessen a nyelvek, nyelvváltozatok változtatásának lehetőségével (lásd Tóth–Cserniczkó 2013, 84–85. p.).

Irodalom

- Alekszejev, Vlagyimir (Алексеев Владимир) 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. Харков, „Факт”.
- Antoskina, L. és mtsai (Антошкина Л. – Красовська Г. – Сигеда П. – Сухомлинов О.) 2007. *Соціолінгвістика: навчальний посібник*. Донецьк, ТОВ „Юго-Восток Лтд”.
- Arel, Dominique 1995a. Language Politics in Independent Ukraine: Towards One or Two State Languages. *Nationalities Papers*, Vol. 23. No. 3. 597–622. p.
- Arel, Dominique 1995b. Ukraine: The temptation of the nationalizing state. In V. Tismaneanu (ed.): *Political culture and civil society in Russia and the new states of Eurasia*. Armonk, M. E. Sharpe, 157–188. p.
- Arel, Dominique (Арель Домінік) 1995c. Спокуса „націоналізації” української держави. *Сучасність*, 12, 84–107. p.
- Arel, Dominique – Khmelko, Valerii 1996. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review*, Vol. 9/1–2. 81–91. p.
- Aza, Larisza (Аза Лариса) 2007. Двомовність в Україні: сучасний стан. In Vorona, V. – Sulha, N. (eds.): *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ, Інститут соціології НАН України, 392–380. p.
- Aza, Larisza 2009. Kétnyelvűség Ukrajnában. In Fedinec Csilla és Szereda Viktóra (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 346–352. p.
- Berezovenko, Antonina 2002. Between nation and state: Ukrainian identity in today’s language reality. In R. Göbner and A. Kratochvil (eds.): *Ukrainische Kultur im europäischen Kontext*. Greifswald, 143–144. p.
- Bernsand, Niklas 2001. Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology. *Berliner Osteuropa Info*, 17. 38–47. p.
- Bernsand, Niklas 2006. Othering Surzhyk in Implicit Metalinguistic Discourse. In B. Törnquist-Plewa (ed.): *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*. Malmö, Sekel Bokförlag, 77–115. p.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Юліане) (szerk.) 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane (ed.) 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada 1997. Speaking of Surzhyk: Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies*, XXI. 93–118. p.
- Bilaniuk, Laada 2003. Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society*, 32. 47–78. p.
- Bilaniuk, Laada 2004. A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*, Vol. 8, No. 4. 409–425. p.
- Bilaniuk, Laada 2005. *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*. Ithaca and London, Cornell University Press.
- Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana 2008. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, Vol. 11, Nos. 3–4. 340–372. p.
- Bowring, Bill 2012. Law in a Linguistic Battlefield: The Language of the New State Versus the ‘Language of the Oppressors’ in Ukraine. *Language & Law*, Vol. 1. (urn:nbn:de:0009-30-33434) <http://www.languageandlaw.de/volume-1/3343> (2014.01.23.).
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

- Cserniczkó István 2006. Az ukrán–orosz nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. *Kisebbségkutatás*, 4. 764–769. p.
- Cserniczkó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Fedinec Csilla – Cserniczkó István 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás*, 21/3. 568–588. p.
- Fishman, A. Joshua 1971. *Sociolinguistics: A Brief Introduction*. Rowley (Mass.), Newbury House.
- Gaudio del, Salvatore – Tarasenko, Bohdana (Гаудіо дель Сальваторе – Тарасенко Богдана) 2008. Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In Juliane Besters-Dilger (ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 316–331. p.
- Gaudio del, Salvatore – Tarasenko, Bohdana 2009. Surzhyk: Topical Questions and Analysis of a Concrete Case. In Julianne Besters-Dilger (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 327–358. p.
- Goodman, Bridget 2009. The Ecology of Language in Ukraine. *Working Papers in Educational Linguistics*, 24/2. 19–39. p.
- Gritsenko, Olexandr (ed.) 2001: *Multiculturalism and Education: Perspectives for introduction of multicultural principles into the system of secondary education in Ukraine. Analytic review and recommendations*. Kiev, Ukrainian Center for Cultural Studies.
- Jevtuh, Volodimir 2009. Az ukrán társadalom etnikai-nyelvi sajátosságai. In Fedinec Csilla és Szereda Viktória (szerk.), *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 307–327. p.
- Jusczenko, Viktor (Ющенко Виктор) 2010. Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010. <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/chiya-mova-togo-y-vlada> (2014.01.24.).
- Khmelko, Valerii – Wilson, Andrew (1998) Regionalism and Ethnic and Linguistic Cleavages in Ukraine. In: T. Kuzio (ed.): *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*. London, Armonk, 64–76. p.
- Khmelko, Valerii (Хмелько Валерій) 2004. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НАУКМА 32. Соціологічні науки*, 3–15. p.
- Kulyk, Volodymyr (Кулик Володимир) 2000. Щирі українці та їхній „othering”. *Критика*, IV/12.
- Kulyk, Volodymyr 2001. The Politics of Ethnicity on Post-Soviet Ukraine: Beyond Brubaker. *Journal of Ukrainian Studies*, 26/1–2. 197–221. p.
- Kulyk, Volodymyr (Кулик Володимир) 2008. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In Juliane Besters-Dilger (ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 11–54. p.
- Lenec, Kateryna (Ленець Катерина) 2000. Суржик. In V. Ruszanickij – O. Taranenko (eds.): *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, Видавництво Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 616. p.
- Macjuk, Galina (Мацюк Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Majboroda, Olexandr és mtsai (Майборода Олександр, Шульга Микола, Горбатенко Володимир, Ажнюк Борис, Нагорна Лариса, Шаповал Юрій, Котигоренко Віктор, Панчук Май, Перевезій Віталій) (eds.) 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 1999. *Мова і політика*. Київ, Соняшник.

- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2002. Суржик як соціолінгвістичний феномен. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*, 3. 11–13. р.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2004. *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ, ТОВ Темпора.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2010. *Нариси з соціолінгвістики*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2011. *Суржик: між мовою і язиком*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) (ed.) 2005. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали*. Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Medvegyev, Oleg (Медведєв Олег) 2007. *Мовний баланс України*. http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386 (2014.01.21.).
- Melnyik, Svitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород, ПоліПрінт.
- Moser, Michael 2013. *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010–28 October 2012)*. Stuttgart, ibidem-Verlag.
- Nahorna, Larisza (Нагорна Лариса) 2005. *Політична мова і мовна політика: Діапазон можливостей політичної лінгвістики*. Київ, Світогляд.
- Portnov, Andrej 2009. Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történeti alapú átrendezéséhez. In Fedinec Csilla és Szereda Viktória (szerk.): *Ukraina színváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 11–49. р.
- Radevics-Vinnickij, Jaroszlav – Ivanisin, Vaszil (Радевич-Винницький Ярослав – Іванишин Василь) 2012. *Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України*. Львів, Видавництво „Апріорі”.
- Radcsuk, Vitalij (Радчук Віталій) 2002а. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Дивослово*, 2. 2–5. р.
- Radcsuk, Vitalij (Радчук Віталій) 2002б. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Мовознавство*, 2–3. 39–45. р.
- Rjabcsuk, Mikola (Рябчук Микола) 2000. *Від Малоросії до України. Парадокси запізненого націєтворення*. Київ, Критика.
- Rjabcsuk, Mikola 2002. Két Ukrajna. Miért bizonytalanok az ukránok? *Tr@nsit online*, 23. 11–20. р.
- Rjabcsuk, Mikola (Рябчук Микола) 2003. *Дві України: Реальні межі, віртуальні війни*. Київ, Критика.
- Sevcsuk, G. – Tracs, N. (Шевчук Г. – Трач Н.) 2009. Мовна політика після помаранчевої революції. *Магістеріум*, 37. 97–104. р.
- Shumlianskyi, Stanislav (Шумлянський Станіслав) 2006. „Мовне питання” після парламентських виборів: від політичної кон’юнктури до державної політики. *Політичний менеджмент*, 3. 97–104. р.
- Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201. 135–161. р.
- Strikha, M. (Стріха М.) 1997. Суржик. *Березіль*, 3–4. 135–142. р.
- Strikha, M. 2001. Language and language policy in Ukraine. *Journal of Ukrainian Studies*, Vol. 26/1–2. 239–248. р.
- Sulha, Oleksandr (Шульга Олександр) 2008. Функціонування української і російської мов в Україні та її регіонах. In O. Majboroda és mtsai (eds.): *Мовна ситуація в Україні: між*

- конфліктом і консенсусом. Київ, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 49–85. р.
- Szokolova, Szvitlana (Соколова Світлана) 2012. Мовна ситуація Києва: погляд зовні. *Українська мова*, 4. 3–17. р.
- Taranenko, Oleksandr (Тараненко Олександр) 2003. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*, 2–3. 30–55. р.
- Taranenko, Oleksandr 2007. Ukrainian and Russian in contact: attraction and estrangement. *International Journal of the Sociology of Language*, 183. 119–140. р.
- Tóth Mihály – Csernicskó István (Товт Михаил – Черничко Степан) 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев, ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».
- Uliasiuk, Iryna 2012. The Ukrainian Language: what does the future hold? (A Legal Perspective). In Antoni Milián-Massana (ed.): *Language Law and Legal Challenges in Medium-Sized Language Communities. A Comparative Perspective*. Barcelona, Institut d'Estudis Autonòmics, 25–51. р.
- Vahtyin, N. és mtsai (Вахтин Н. – Жиронкина О. – Лисковец И. – Романова Е.) 2003. *Отчет по результатам исследовательского проекта „Новые языки новых государств: явления на стыке близкородственных языков на постсоветском пространстве”*. <http://old.eu.spb.ru/ethno/projects/project3/list.htm> (2014.01.21.).
- Visnyak, Oleksandr (Вишняк Олександр) 2007. Динаміка мовної ситуації в Україні. V. Vorona – N. Sulha (eds.): *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ, Інститут соціології НАН України, 381–391. р.
- Visnyak, Oleksandr (Вишняк Олександр) 2008. Динаміка мовної ситуації в Україні. In O. Majboroda, O. és mtsai (eds.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 75–85. р.
- Vorona, Valerii – Shulha, Mykola (Ворона Валерій – Шульга Микола) (eds.) 2007. *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ, Інститут соціології НАН України.
- Wilson, Andrew 1998. Redefining ethnic and linguistic boundaries in Ukraine: Indigenes, settlers and Russophone Ukrainians. In Graham Smith – Vivien Law – Andrew Wilson – Annette Bohr – Edward Allworth: *Nation building in the post-Soviet borderlands: The politics of national identities*. Cambridge, Cambridge University Press, 119–138. р.
- Zalizniak, Hanna – Maszenko, Larisza (Залізник Ганна – Масенко Лариса) 2001. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*. Київ, Виданичий дім „КМ Академія”.
- Zsurzsenko, Tatjana (Журженко, Татьяна) 2005. Миф о двух Украинах. *Перекрестки*, 3–4. 16. р.

ISTVÁN CSERNICSKÓ

THE LANGUAGE SITUATION OF UKRAINE IN THE LIGHT OF A DUBBED U.S. FILM

There are two opposing political camps in Ukraine. One political block is supported by the Ukrainian speakers living in the western and central parts of the country, while the other is favoured by the Russian speaking citizens living in the eastern and southern areas. The use of both the Ukrainian and the Russian language is an everyday feature of the society of Ukraine. The contact variety (surzhyk/суржик), evolved as a consequence of the Ukrainian–Russian contact, is also used by many people. This paper wants to show how the complex language situation of Ukraine is represented in the dub of an American movie.